

SONSTADT

СЕНОТАФ

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ ІНСТИТУТ

ч. 13.

Н

Торонто

1962

Редагувала Колегія.

Обкладинка, графіка й оформлення М. Битинського

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ
ЛИЦАРІВ
ДЕРЖАВНОГО ВІЙСЬКА
УКРАЇНИ,
ПОЛЯГЛИХ
У ЗБРОЙНІЙ БОРОТЬБІ
ЗА БАТЬКІВЩИНУ
1917 — 1921

ВІД РЕДАКЦІЇ

Всі народи світу від найдавніших діб вшановували пам'ять своїх вояків, поляглих за батьківщину. То була вдячна нагорода тим, що віддали своє життя за неї. В честь поляглих рідних героїв складали гімни, пісні, будували храми, міста і спороджували надгробники та специфічні архітектурні монументальні пам'ятники, називані СЕНОТАФАМИ.

В новітній добі, особливо по 1-ій Світовій війні, дуже сильно розвинувся скрізь культ поляглих вояків і широко практикувалося ставлення їм сенотафів майже по всіх європейських містах, а навіть і по селах. В той же час поруч звичайних сенотафів деякі з них, відмінно монументально величаві, набули ще і нових специфічних форм у побудові, і з палаючим в них «вічним огнем» під назвою «Могил Невідомому Воякові», вкрили урочисті майдани столиць майже всіх держав світу. Ідея достойного вшанування поляглих вояків не чужа й Україні: і в давніх добах — княжій та козацькій — на широких просторах усіх українських земель будували поляглим рідним лицарям і надгробники, і великі братські могили, що ними так густо вкриті широкі степи.

І в наш модерний час не забуто тих благородних лицарських традицій споруджування українським поляглим воякам різних пам'ятників де лиш і коли на те ставала можливість. Щоправда, по Визвольній Боротьбі ті пам'ятники, чи радше надгробники на братських могилах, побудовано переважно по чужих цвинтарях, — в Польщі, Німеччині, Чехії, Франції, і т. п. — поскільки на рідних землях, окупованих ворогом, такі побудовання були неможливі.

В найновіших часах також були помітні спроби побудувати своєрідні монументальні сенотафи поза межами України на пошану поляглих її вояків. Так вперше один з таких урочистих, величніх сенотафів мав намір збудувати в 1958 році в Канаді біля Торонта (оселя «Київ») Український Воєнно-Історичний Інститут у честь Українських Лицарів, поляглих за Українську Державу, з нагоди 40-ої річниці проголошення Суверенности України. Було вже вжито всіх підготовчих заходів, було розпрацьовано і плани і навіть намічено і відповідну площу для побудови сенотафу; проте, з причин, незалежних від Інституту, здійснення його наміру не вдалося. Згідно з недавніми пресовими повідомленнями готується ніби і тепер спорудження якогось монументального сенотафу українськими ветеранами в Америці (США). Однак, майбутнє і цього пам'ятника покрито поки туманом невідомого.

А проте, вже і в 1962 р. довершується важлива історична дата — 45 РОКОВИНИ СТВОРЕННЯ НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА відновленої Української Держави в 1917 р. Зрозуміло, що такої голосної дати Українське Вояцтво на чужині не повинно б обминути байдужістю. Отож, УВІ Інститут і взяв собі за морально-вояцький обов'язок пристійним способом якось відзначити важливу річницю внаменної історичної події, як відродження Українського Лицарства та його геройських подвигів і трудів у Величній добі Визвольних Змагань.

Зважаючи на загальну неможливість у теперішній час побудувати будь-де імпазантний сенотаф поляглим побратимам-героям, Інститут вирішив випустити тимчасом у світ замість наземного, бодай своєрідний словесний пам'ятник, мовляв, специфічний ЛІТЕРАТУРНИЙ СЕНОТАФ на пошану рідних героїв, поляглих за історично реальну Українську Державу — УНР. Цей Літературний сенотаф створено спеціальними засобами, на які дозволили скромні мистецькі і матеріальні спроможності Інституту.

На побудову цього сенотафу взято з архіву літературних збірок Інституту поетичні продукції на вояцькі теми такі, що були вже друковані в різний час в українській пресі і, таким чином, мовляв, витримали певну літературну пробу. В основу пам'ятника поставлено заокруглений цикл більших епічних творів М. Оверковича, присвячених спеціально двом видатним граничним етапам недавньої збройної боротьби України за Волю і Державність — початковим Крутам і кінцевому Базару, що могутнім патріотичним спалахом масових кривавих жертв позначили найефективніші героїські моменти нової нашої воєнної історії.

На завершення сенотафу вибрано з віршового альбому Інституту понад десяток дрібних ліричних поезій інших авторів, натхнутих окресленими вище темами.

Інститут мав щире бажання і вжив усіх можливих заходів, щоб вже тепер, хоч би таким скромним пам'ятником, за вдячною підтримкою побратимів-вояків, вшанувати й увіковічнити світлу пам'ять героїв України, поки в дальшому тягу часу хтось інший з більшими матеріальними можливостями візьме на себе національний обов'язок і труд збудувати справжній грандіозний монумент, присвячений усім періодам нового визвольного змагу, або випустить друком у світ подібний до цього, але імпазантно величній, люксовий Літературний Сенотаф.

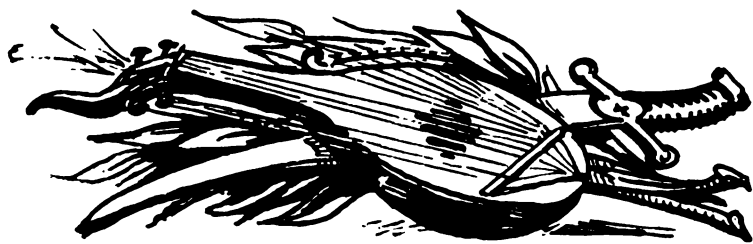

Микола Оверкович

БАГАТИРСЬКИЙ ЕПОС

Dulce et decorum est pro patria mori.

ЗАСПІВ

БОРЦЯМ, поляглим в цвіті літ
На бойовому полію
За честь лицарську, за Нарід,
За Землю рідну й Волю
Найхоробрішим із мужів
Вояцтва України,
Хто в жертву голову зложив
На Вівтарі Вітчини, —
Я присвятив свій скромний спів...

О, сестро трубадура,
На славу тих багатирів
Грими й грай, бандуро.

З НОВОГО ЛІТОПІСУ

На Олтарі Державному України
Повік жарітимуть жертов живих жарини,

Як найцінніший Крови Дар:
Безсмертні Крути і Базар.

І перша жертва ранкова - юнацька:
Зрив молодечих щирих серць;
Вечірня жертва — друга козацька:
Завершений геройський герць.

Обидві — патос ярої молитви
В суворій Літургії битви
У Храмі Вічному офірного конання
На полі збройного кривавого змагання...

П О Е М А

*Больши ся любве ніктоже имать,
да кто душу свою положитъ
за други своя.*

I.

Гей, була то лихая година,
То безщасна година була... —
Стугоніла безвладдям Україна,
А від Півночі хуга мела.

Обгорнулась країна жалями,
І поникла в скорботі трава;
Тінню туга лягла над ланами,
І рпїли плачем дерева;

І безвинні лялися сльози,
Кров струміла на тучній ріллі;
Зойк благання і громи погрози
В дикім шалі сплелись на землі;

Віра в людяність-гідність погасла;
Брат на брата сказано повстав;
Труйний сморід безбожного гасла
Душу в морок безумний скував...

В смертнім болю звивалась країна
І сліпа до провалля ішла...
Ой, була то злощасна година...
А із Півночі хуга мела...

II.

В болотах, в пушах лісових
Знов ворухнувшись огидний гад
Насильства й дикого розбою:
Нащадок прадідів жажних —
Новітній зрущений номад
Зловісно точить-гострить зброю.

Знов здобич стежить на коні
З жадобою в косих очах
Наїздник з нетрів своїх млявих...
І враз у бурі і вогні
На золотий південний шлях
Зірвався гураган кривавий...

... В них обличчя бліді, а руді у них коси;
А зуби в них вовчі, а зір в них розкосий,
А в них руки цупкі, а прудкі у них ноги;
А язик в них, як лезо, а в них розум убогий;
А в них мислі, як тіні, а в них груди жадобні,
А в них серце, як камінь, а в них дух ворохобний...

III.

На обрію півночі жарять пожари,
Обрієм півночі куриться дим: —
В лавах нестримних ворожа орава
Гонить наскоком прудким.

У повітрі шумом грає,
Дзвінко шлях гуде:
Розгорнулись хижі зграї; —
Дужий ворог йде.

Стугонять діброви сонні,
З свистом лист паде:
Хропотять невтомні коні —
Ворог дужий йде.

Із просоння стогне поле —
Дикі орди йдуть;
Вслід їм шкiрить місце голе
Їх руїнна путь.

Насувають чорні хмари —
Хижі орди йдуть;
Замітають вслід пожари
Їх руїнну путь...

На обрію півночі грає заграва,
Обрієм півночі стелиться дим: —
В лавах нестримних ворожа орава
Гонить наскоком прудким.

IV.

Лягла печаль на Київ гордий...
Столице золота, тремти!
У брам твоїх стоять вже орди
Гостей невітаних лютих.

Ненавість повнить їхні груди.
Тобі велике горе буде:

Як в час Андрія Боголюба
Й північних деспотів-царів,
Нависла над тобою згуба:
Московщини жорстокий гнів;

Як привид, знов у твого ложа
Незрушно марить тіль ворожа.

Ось вдарить грім в твої твердині,
І кров'ю спиниться Дніпро,
І на хребті його полине
Віками збиране добро.

І потечуть у безвість темну
Наступні дні твої даремні.

І тріснуть з жаху твої стіни
Від скрипу нового ярма;
Закурить порохом руїни
На вславлених твоїх холмах;

Зійде в неславу твоя пиха —
Шолом і щит Архистратига...

Копитом груди твої з'оре
Й посіє ворог смерть і морд;
Золотобаннії собори
Впадуть до ніг московських орд;

І у великої могили
Буде лиш зойк та плач безсилий.

Твої оселі стануть — “пустака”...
А діти — наймити рабів;
Залопотить червона хустка
На твоїх вежах у ганьбі...

І ту ганьбу, і ту неславу
Ніколи не втаїш лукаво.

І ворог рознесе неволю
По всій країні — твою долю...

*
*   *
*

Хто ж повстане, оборонить
Спокій днів твоїх?
Де ж ви, де ви, де загони
Лицарів палких?

Де нащадки Ярослава —
Воїв грізна рать?
Чи ж уже погасла слава
Й сила меч піднять?

Чи ж у внуків запорожців
Клоччя замість серць,
І несила зброєносцям
З ворогом на герць?

Хто ж козацьку здвигне зброю
На геройський чин
Й охоронить честь у бою
Київських сивин?..

Чи ж не кличе Україна
Стогоном глухим

До змагання свого Сина
З варваром лихим?

Чи ж не носить клич до зброї
Краю сум і біль?..
Де ж ви, де ви, де герої
Злotosяйних піль?..

*

*   *

Ні!.. Лани мовчазні скуті німотою.
І гаї завились мовчки в німоту..
І стоїть Україна й Київ сиротою
На краю безодні в добу ту люту.

І зловісно чуйно лиш гудять дороги
І гремить наїздник — новосвітний 'бич..
Відклику ж не чути зойкам допомоги,
Відклику не чути на безсилий клич.

Обвили країну непроглядні хмари,
І під стріху рідних супокійних хат
Уповзла гадюка розбрату і чварів,
І в безумнім чаді душить брата брат.

V.

В сонній байдужній нудній німоті
Встали, прокинулись Діти..
В серцю живому збудились святі
Славних дідів заповіти.

Встали, озвались палкі юнаки,
Вірні нащадки Богдана..
Їхня сила — не сила руки:
Гасло - - “Хай смерть, не догана”!

Встали, озвались Вітчини Сини,
Вірнії внуки Мазепи —
“В сором не кинемо рідні лани,
Гори, діброви і степи”.

Встали, пірвались палкі юнаки
Стрінуті розгін ворожий.
“Стримать собою ворожі полки
Хай нам Господь допоможе”!

VI.

На київській площі під крилом Софії,
Під прапора рідного тінь
Шиком схилились борці молоді —
Юнацький Військовий Курінь.

Душу живу в оборону
Рідних святинь віддадуть. —
Змарнить навалу червону,
Матір спасти безборонну
Лицарі світлі підуть.

Тілом живим загатити
Вражу кривавую путь,
Волю святу боронити,
Честь і батьків заповіти
Лицарі горді підуть.

Гострому трунку облуди,
Грізним ударам тяжким
Мужньо наставити груди
Й голову буйною буде
Суджено їм молодим.

На київській площі під крилом Софії
Під стягу ясну златосинь
Шиком схилились бійці молодії —
Безсмертний Юнацький Курінь...

VII.

Ідуть у закутні Крути
Жваві юнацькі сотні;
Шляхом чернігівським чути
Лунко буяють пісні.
В опів бадьорім ожила
Слава борців золота —
Віра, Надія і Сила.
Пісня — присяга свята.

* *
*

ПІСНЯ ЮНАКІВ:

“Слухай, Вітчино кохана,
Страднице в долі терпкій!
Станем тепер, хоч не рано,
Ми на сторожі чуткій.

Битись будемо від нині
З ворогом вдень і вночі;
В Крутах на Брамі Вкраїни
В бою освятим мечі.

Зброю ганьбою не вкриєм:
Хто з нас впаде в боротьбі,
Стане безсмертним носієм
Слави і Чести Тобі.

Жертва кривава не згасне
В Вічному Храмі Терпінь,
Сяйвом засвітиться ясным
Вбитих нездолана тінь.

Кров'ю поляглих сплідніє
Матірне Лоно Твоє;
Світлі незломні надії
Знову Твій Дух оснує.

Новим запалишся зривом:
Спрагла побідних змагань,
Гнівню прокотиться злива
Бур, буревійних повстань.

Нові борці знов за волю,
Помстою дух палючі,
Стануть на бранному полю,
З ворогом схрестять мечі.

Перші ми двигнем до бою,
Перші ми зняли ярмо;
В битвах згартуємо зброю,
Гасло борні подамо.

Зброю, звеличену чинєм,
З нею новий заповіт
Лишимо ми, як загинем,
Тим, що підуть нам услід.

Зброю ту нашу піднімуть
Мужні міцні вояки;
Летом невздержним полинуть
В слід нам численні полки.

Іскра засвітить пожегом:
Будуть ще громи-бої,
Поки з останнім ударом
Пута не тріснуть Твої.

Буде ще грім і змагання
Впертих нових поколінь,
Поки не зникне остання
Ворога грізна тінь.

Тішся ж, Вкраїно кохана,
Страднице в долі терпкій;
Станемо зранку до рана
Ми на сторожі чуткій.

Будемо битись од нині
З ворогом вдень і вночі —
В Крутах, у тихій святині
Кров'ю освятим мечі.”

VIII.

Мете замет метелиця
Снігу навкруг Крут:
Пишний обрус розстелиться
Для бенкету тут.
Мете метіль-метелиця
Біла біля Крут:
Білий килим постелиться...
Буде тризна тут...

**

Тут зйдуться у білім завою
І засядуть на білі стільці,
І нап'ються трункого напою
Гості з Півночі -- хижі їздці;

Тут зійдуться у білу господу
Привітати чужинних їздців
Славні внуки козацького роду
Цвіт степів юнаки-молодці.

Тут у нових Тернопілах степових,
На порозі українських земель
Частуватимуть скіфів лісових
Гучним стрілом і дзвоном шабель.

Будуть пити червоне тут питво,
Будуть келих сушити до дна,
І у пристрасній оргії битви
Тут п'янітимуть з крові-вина.

І хто вп'ється — поляже навіки
У незбудному сні спочивать...
Тут у Крутах вітальний великий
Ізійдуться бенкет відправлять...

ІХ.

Був бій. Було пекло... боротьба потворна...
Сплелись — світла жертва і брутальність чорна...

Х.

Німа земля скорботою вмліває.
Над білим обшаром крутянських лук
Жалобний прапор шумно має:
Кружляє з крекотом скрипучим чорний крук,
У тузі ліс схилється журливий;
Розляглих піль крутянських тихий сон
Стрясає плач нестримно-голосливий:
Вітри немовкнучі співають похорон...

* *
*

У Крутах, у Крутах велика Труна,
Покровом укрита білим;
В труні тій лягли юнаки, що до дна
Свій келех смертельний допили.

У Крутах отрути вони напились —
Сніговим завоем повиті,
В широкому полі розкидані скрізь
Пов'ялі, розтоптані квіти...

У Крутах загинув Юнацький Курінь —
України найбільша і щира
Великих надій і великих стремлень
Свята, найчистіша офіра.

За щастя Вітчизни, за мир, добробут
Під лезом ворожої сили
У бою нерівнім, у пам'ятних Крут
Життя юнаки положили;

За рідную Землю, за рідний свій Дім,
За батьківські рідні могили,
Умучені люто наїздом чужим,
Незмірної муки вкусили.

За славу осяйну столітніх святинь,
За нарід коханий і милий
Жорстоких знущань і нелюдських терпінь
Страждальную чашу допили...

У Крутах, у Крутах велика Труна
Сніговим завоем повита...
Душа удушилася тут вогняна,
Байдужністю Неба побита...

ХІ.

Не спинили хижу зграю
Крутянській брами —
Розлетілися по краю
Вороги вітрами.

Не закрили Україну
Крутянські пороги —
Рознесли лиху руїну
Далекі дороги...

Переступив дикий ворог
Крутянській брами...
Закурився за ним порох,
Загуло шляхами...

ХІІ.

На білих покровах, на платові зимнім
Крови рубіни вогнем зацвіли;
Кров сполуміла у сяйві проміннім
Тих, що у Крут полягли.

На пеленах білих, на савані чистім
Крови-рубінів вінець сполумів,
Кров спалахнула вогнем проміністим
Тих, хто у Крутах спочив.

Не засохли, не зітліли
Живі краплі крові
Тих, що в Крутах довершили
Гордий чин Любови.

Просякнули ґрунт родючий
Животворні сили,
І вогнем його палючим
Повно напоїли.

І проник вогонь той ясний
В кволих душ глибини, —
І зацвіли змагом рясно
Землі України.

Прокотила буйна сила
Усіма слідами, —
І Вкраїна звагітніла
Славними боями...

Он далеко в ріднім полі
Чути гуркіт зброї: —
Гучно б'ють в ярмо неволі
Новітні герої.

Он за смугою ясною
Степ вже груди пружить - -
До нових змагань і бою
Встають мужі дужі.

В Крутах сонних розбудили
Борці молодії
І в байдужих запалили
Прагнення до дії,

Нерішучим приклад дали
К крутянському бою:
Були перші, що пірвали
Інших за собою.

XIII.

У Крутах на варті Державної Волі
Зі зброєю в твердій руці
Впали хоробро на чесному полі
Вірні юнці-молодці.

При Брамі Вітчини на вірній сторожі
Між рідних гаїв і ланів
Груди розбили удари ворожі,
Зжер їх наїздника гнів.

Тут на межі з Стороною Північною
На гордість і честь поколінь
Знялася Славою й Пам'яттю Вічною
Їхня величняя Тінь...

XIV.

Летить, минає рік за роком;
Невпинно дні пливуть;
У вік віків залізним кроком

Герої Крут
Ідуть.

І креслять їхні Світлі Тіні
В безсмертя славу путь:
В віках віків Борці Нетлінні —

Герої Крут
Не вмруть!

БАЛЯДА

Не вмере слава, не поляже.
(Народня пісня)

Вийди в північ в листопаді
Подивись на зорі,
Що пливуть на небоспаді
У бездоннім морі,
І послухай...

В Україні

Дивне диво стало:
Там над землями Волині
Сяйво запалало.

Триста зірок і півсотні
Й дев'ять в небозводі
З оксамітної безодні
Ходять в хороводі;
І горять вони, палають
Неугасним жаром,
І осяйно спочивають
Над сумним Базаром.

Тії зорі — Святі Душі
Багатирів Волі: —
Світла Правди не заглушить
Темрява неволі.
В тяжких муках під рукою
Московського ката
В серці з вірою живою
Полягали навік спати
У Базарі, у могилі
Великі Герої
Й вічний промінь засвітили
Слави вогневої.

Й зорями буде сіяти
Лицарська та слава,
Бо не стане Волю ссати
Гадюка кривава,
І покине брат в неволі
У ярмі ходити...
Світлитимуть в зорнім полі
Святі заповіти
Тих, хто голову козацьку
Мужньо і без страху
Зложив гордо на хижацьку,
На “московську плаху”...

День суворий листопада,
День сумний, похмурий
Відбував грізну параду —
Московські тортури.
День мовчазний, наче в глумі,
Та сніги на полі
Прийняли в німій задумі
Мученицькі болі.
Не спіймали свідка очі
Ворожі злочини,
Як кривавив кат з півночі
Синів України...
Тільки вітри над ланами
Похорон справляли
Та над вбитими борцями
Плакали-ридали.
Спозирали буйнокрилі
Ту різню-розправу,
І у співах відлунали
Подію криваву.
І відбивсь, розгомонився
Спів той в дужій силі: —
Ангол Помсти народився
У святій Могилі...

Бог, Суддя Правдивий кинув
Знаки над Базаром: —
День кривавий в крові згинув
Вечірнього жару,
А над землями Волині
В північ неозорі
Запалали і донині
Світять Душі-Зорі.

І будуть вони світити,
Бо то — Правда світить:
Не буде вже кат гнітити
Козацькї діти,
І той день сумної тризни
Ізйде жалями,
Й скоро Ангол Помсти грізно
Ізмахне крилами
І протрубить кару кату
Своею сурмою,
І освітить на відплату
Месник вірну зброю.

Так поклав Господь Правдивий
В небі в листопаді
Святу Правду, знаки-диво
В зоряній лампаді —
Триста зірок і півсотні
Й дев'ять світложаром
Із небесної безодні
Стали над Базаром.

* *
*

О, Музо України, ти все при бандурі
Співала про долю бойців-юнаків
І чоло надхненне схиляла у журі
Над тими, хто келех смертельний допив
І муки черпнув у розправі кривавій,
І згинув на славу Вітчині у славі.
О, рідная Музо, ти співом повила
Події сумні й листопадових днів,
І в пісні журливій лунко забреніли
Печаль, голосіння, затаєний гнів...

Твої пісні жалями вже шумлять
І рідне поле б'ється гучно болем,
І далечі оманливі скиглять,
І гнеться небо у розпуці долу,
І розбігаються зрадливі шляхи,
І червоніють соромом левади,
І плаче вся Волинь-красуня за гріхи
І зраду... ой, за зраду листопада....

Ні, не сумуй! Нехай же не тремтять
Твої кобзи струни гострим болем: —
В землі твоїй борці славетні сплять
З увінчаним незгасним сяйвом чолом.
Не плач над мертвими, нехай надії чар
Окрилює пісні і звук дзвінкої ліри:
Твоя земля — Освячений Олтар .
Великої Вечірньої Офіри.
Там впали лицарі могутні і ясні,
Незломні, горді у своєму чину,
І моляться вони в блаженнім тихім сні
За поневолену страдальну Україну.

Благословив Господь святії їх діла.
В землі німій без почестів тіла
Борців лежать — в небесному ж просторі
Палають вічно їхні Душі-Зорі.
Так записав Суддя Найвищий в небозвід
Героїв світлих Волі Заповіт.

Так поклав Господь Правдивий
На ніч в листопаді
Славу-Волю, знаки-диво
В зоряній лямпаді.
Триста зірок і півсотні
Й дев'ять над Базаром

Полуміють, а в новодні
Спалахнуть пожаром.
Триста зірок і півсотні
Й дев'ять із безмір'я
Ісплелись в ночній безодні
В Лицарське Сузір'я...
Вийди ж в північ в листопаді
Подивись на зорі
І прислухайсь їх нараді —
Що вони говорять?..

Про печальну свідчать славу
Листопадні дні. —
Ятрьуть гостро біль лукаві
Спогади сумні.
Хай же жалем серце сходить,
Рветься в тузі дух,
Поки гнів у грудях бродить,
Гнів святий не вщух.
Спогад хай про ті події
Силою новою
Відживить нові надії
У новому бою.
Гей, буде ще суд-розправа
Ворогам України —
Не умре козацька слава,
Не вмере, не загине.
Гей, буде ще суд-розправа
Та на лихо враже —
Не умре лицарська слава,
Не вмере, не поляже.

Листопада дні ствердили:
Впав юнацтва цвіт,
Зорі ж навек засвітили
Слави заповіт.

Я

к згасне день і ніч розгорне крила,
І чорні коси перлами вбере,
Й розпустить в небесах небачені вітрила,
І керму на човні вогнями прибере;
Й коли засвітить хтось тремтливою рукою
У храмі вічному всі свічки ясні,
І зірка з зіркою вітатиметься грою,
Й розсиплеться їх гра у промені рясні,
І тиша до землі нахилить журне чоло,
Й заграє Всесвіт гімн одвічного буття,
І побіжать хвилини дружним колом,
І стане чуйний час на варті забуття —
Тоді, о, хай тоді засне в душі зневір'я
І стихне в серці жаль за страдників мерців:
Ось поплило в огнях по небесах сузір'я —
Нове Сузір'я Лицарів-борців.

Між вславлених братів, що діядему ночі
Красою вічною квітчають від віків, —
Хай бачить дружній зір й ворожі заздрі очі —
Сузір'я Лицарів.

Героїв юнаків

Земною долю злу вже вічність сторожила
І на Голготі їх в скорботний смертний час
На страдницький вінок їм славу присудила,
І промінь слави тої не погас.
Горить Сузір'я Лицарів. Розкрило безодні,
Здолало морок прірви. У пільму
Пролляло на віки проміння благородні,
Акордом світляним просякло млу німу.
За біль і за печаль, за муки листопада
Прийняли лицарів простори небоспаду
Та засвітили в них безсмертну прикрасу
На пам'ять днів на стали пам'ять часу...

І чорним полум'ям горить осіння ніч,
І вічні іскри в зорях розсипає,
І між сузір'їв вславлених обіч
Сузір'я Лицарів незгасним світлом сяє,
В етері мерехтить...

І повен світла храм,
І повний Всесвіт струн і світляних акордів.
І від віків плывуть світи у безвість горді...

Й там,

Де восени між Космосу пустель
У листопаді дзвонить світлом Ліра
І в безконечний лет намірився Орел,
І Лебідь пливає, і без кінця, без міри
У безвість котяться Малий й Великий Віз,
І жарить паща лютого Дракона,
Блищать Кассіопеї перли сліз,
І Андромеди блискає корона,
І де Персей, побідник злих горгон
Стискає мертву голову Медузи,
І де пишається на сході Оріон —
Там в гурті світлосяйних друзів
Шляхами вічними у безкінець, в безмір'я
Поплинуло і Лицарів Сузір'я.

І чорним полум'ям горить осіння ніч
Та іскри-зорі в небі розсипає...
Хтось святиться Великий й віч-на-віч
Із Вічністю Святою розмовляє...
І світлами дзвенить осінній небозвід,
І звуки арф небесних тихо тають.
Палають зорі, водять хорівід,
Палають зорі --- світлами співають.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

О, Ліро, Ліро, славу рознеси,
Гори і грай небесними струнами
Про нашу смерть — на вічні часи
По всіх світах між людськими синами.
Ми здвигнули меча і впали на землі,
Ми вмерли гордо вірнії Вітчизні,
І ні безсилий страх, ні марнії жалі
Не захитали нашої гордині.

СУЗІР'Я ЛІРИ:

Я смерть багатирів у вічність понесу;
Я передам вікам вогнянно-звучним співом
Про силу духа вашого й красу
Й осяйну славу вашу немінливу.
Нехай біжать, нехай летять віки,
Нехай ковтає час людську долю вперто —
Мої ж пісні могутні і лункі,
А з ними й слава ваша незатерта.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

О, брате Орле, друже степовий,
Лети ж, лети на рідную Україну
І розкажи усім про наш кінець сумний,
Про нашу неоплакану кончину.
Зрадливий ворог заздро затоптав
Розсяглу нашу братську могилу,
Щоб брат на ній поклона не поклав,
Щоб месники на ній мечів не освятили.

СУЗІР'Я ОРЛА:

Вітаю вас, борці, як здавна я вітав
Могутніх предків ваших над степами.
Я славу їм козацьку віщував,
Благословляв широкими крилами.
І степу рідного я ранній смуток пив,
І вечори пращав на лицарських могилах,
І радість, і печаль вояцькою носив
На сильних неумомних крилах.
І вам я послужу: над степом полечу
Та там буду із клетком кружляти,
Аж поки ріки крові потечуть
Ворожої для вашої відплати.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

Пливи о, Лебедю, у наш чудовий край,
В козацьке бурхливе Чорне море —
Нехай заграє буйне, знов нехай
Дніпро старий до скелі заговорить...
Хай лицарі-брати задзвонять у шаблі
І хай до бою знову встане Україна,
Хай Воля-Правда стане на землі
І Батьківщині світлая година.

СУЗІР'Я ЛЕБЕДЯ:

Я попливу до моря, і в Дніпро
Дам гасло ваше швидше блискавиці;
В козацьких водах змочу я перо
Й обмию сльози сироті й вдовиці.
Я розбуджу надію в їх серцях,
Посію в них я спогад величавий,
Що душі ваші сяють у вінцях
Одвічної і неземної слави.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

Брати, брати, блискучії Вози,
Гоніть в наш край небесними шляхами
В задумливо похилені ліси,
У балки та яри з крутими берегами —
Везіть привіт незборним повстанцям,
Нехай на герць новий відточать зброю;
Привітом звеселіть відважні їх серця
І сповістять їм гасло знов до бою.

Мовчазно котяться палаючі вози
У край героїв... В балки та в ліси
Біжать і ріжуть кола їх дороги, —
Вогнисті вісники змагань і перемоги,
Керманичі шляхів на вічній часи...

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

Товаришу незнаний між світів,
Співмандрівник небесний, о Драконе,
Скажи, чим зориш ти, яких носій ти сил,
Які ти бережеш незрушнії Закони?

СУЗІР'Я ДРАКОНА:

Хороню від віків я скарби неземні —
Офірність, мужність, вірність і відвагу.
Мій братній вам привіт, о лицарі ясні:
Ви освятили смертю присягу.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

Хто ти, печальна жінко, що між зір,
Кассіопее, ллеш палючі сльози?
Кому сльозами кинула докір,
Кому сльозами вирікла погрози?

СУЗІР'Я КАССІОПЕЇ:

Скорботна Мати я. Утратила колись
Єдиную дочку коханую убогу,
І сльози жалю мого проллялись
На вічну Чумацькую Дорогу.
Мій біль терпкий у небі засвітив
І записав вночі на зоряні скрижалі
Огневий атрибут неvtішних матерів,
Тяжкого горя знак, тяжкої їх печалі.
Мій гострий біль символом огневим
Заполумів на віки вічні вгорі
І став грізьбою він насильникам усім
Та осторогою постійною в докорі.
Світитиме він людям без кінця
І в книзі вічній зір не гаснучи сіяти,
Аж поки зло буде кривавити серця
І в тузі Мати Вічна ридати...
Благословлю вас, Сини! Я передам
Світам про ваші муки благородні;
Осяйний усміх ваш журливим матерям
Я перешлю з небесної безодні.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

А ти ж хто, Діво красна, що у вир
Космосу простягла палаючі рамена?
Кого шукає твій нетерпеливий зір?
По кому тужиш ти, і як твоє імено?

СУЗІР'Я АНДРОМЕДИ:

Я Андромедою між зорями зовусь, —
Сумної матері дочка Кассіопеї —
До страдниці великої неvtішної я рвусь,

Мій погляд тулиться із тугою до неї.
Дивіться: вільна я, з піднесеним чолом
І на руках брязчать розбиті кайдани.
Була я скована брутальністю і злом,
А визволив мене герой від Бога даний.
Радійте ж, Лицарі! Безсмерні у віках
Заполуміли й ваші звучні імена,
А зброя ваша спадщина в руках
Великого незборного племена.
І вашій здоланій вітчизні вдарить час,
І упадуть тяжкі тиранові окуви,
Бо на землі сумній змагання дух не вгас
І світить Ідеал Свободи вічно новий.
Красою вічною горить Незламний Дух,
Жагуче прагне Правда Правди-Волі,
І меч деспотії не спинить гордий рух
Противників ярем й ганебної неволі.

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ:

Хто ти, Персею, лицарю ясний?
Хто ти, господар у надземнім полі,
Загорнений в сузірній вир рясний
З вінком побідника на світлосяйнім чолі?

СУЗІР'Я ПЕРСЕЯ:

Небесний сторож Я. Невтомний войовник
З верховних мужніх сил безсмертного загону.
Зевеса волею спинився я навік
На варті твердого незламного закону...
Я Андромеду визволив, окуви їй розбив
І меч свій засвітив я знаком перемоги,
Накреслив в небесах свій справедливий гнів,
До помсти прикував покривджених дороги.

Ось мертву голову Медузину стиснув
Рукою певною святої оборони;
Рукою збройною огидну злість пригнув
І вбив отруйний зір жахливої горгони.
Вітаю вас, борці! Хоробрості чолом!
Вітаю лицарів без страху і докорів!
Ви впали в боротьбі з неправдою і злом —
Хай ваша слава сяє поміж зорів.

Сузір'я Лицарів схиляється на схід;
У мглистій темряві вінок огнистий сяє:
То зорі зорям шлють проміннями привіт,
А пишний Оріон сріблястим руном має...

СУЗІР'Я ОРІОНА:

Вітаю Лицарів у зорях золотих!
Вітаю вас і я, Ловець в небесних луках.
Ловили Правду й ви в своїх полях німих,
Та уловили смерть насильницьку у муках.
Живіть же проміж нас, уславлених повік.
Хай ваше зоряне негаснуче проміння
Палає славою. І хай од року в рік
Уславлять вас живі й прийдешні покоління.

ХОР СУЗІР'ІВ:

Вічна слава відважним борцям,
Мужнім без страху й докорів.
В вічності вічний без краю-кінця
Хай полуміють між зорів.
Слава лицарству ясному навек!
Хай же її полуміння
Чуйливі серцем із року у рік
Славлять усі покоління.

І світлами дзвенить осінній небозвід,
Акорди вогневі в безмежній прірві тають.
Палають зорі, водять хоровід,
Горять-бриняють — промінням співають
Про гордих лицарів безсмертнії діла,
Про Правду Вічну в небеснім сяйнім полі...
Горять-дзвенять аж поки сплине мла
І заспіває день і сонце гімни в долі...

* *
*

Минає рік за роком в небуття
І чередуються людські покоління;
І маривом тремтить мінливе життя
На вічнім вівтарі незгасного горіння.

Великий Час невпинно сторожить
Безмежний ланц всесвітнього розвою
Й чергову кожную ланку кожную мить
Зриває пильною невтомною рукою.

І паща Вічності гризе голодну кість,
Ненаситна учинків й діл лукавих;
Минає в забуття людська печаль і злість
І сором, і ганьба, і чорна тіль неслави.

І тільки те, що Вічність в небесах
Вогнями Слави в зорях засвітила
Рукою певною, — палатиме в часах
Назавжди, як горять негаснучі світила.

Минає рік за роком в безкінець,
А слава Лицарі Базарських, їх терпіння
І муки горді їх, як гордий їх вінець
Палатимуть в огнях сузірного проміння.

Вийди ж вийди в листопаді
Подивись на зорі,
Роздивись по небоспаді
Простір неозорій
І послухай срібні співи,
Золоті розмови
І поеми голосливі,
Балляди чудові...

Світлу пісню величаву
Слухай серцем чулим
Про величню вічну славу
Лицарів заснулих,
Про їх вчинкі незатерті
В книзі вічній Долі,
Про красу їх мужню смерти
На Базарськім полі.

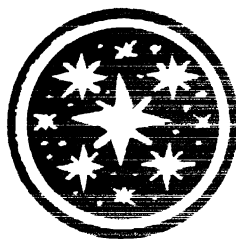
У просторі незорім
В пам'ять з роду в рід
Записали ясні зорі
Слави Заповіт.

Бо там, де в безкінець мовчазний, у безмір'я
Поплили листопадові палаючі сузір'я —
І Ліра, і Орел, і Лебідь, і Вози осяйні,
Кассіопеї сльози, Андромеди світлосяйний
Вінок, Персея меч і щит і руно Оріона, —
Там по велінню Вищого Правдивого Закона
Й Сузір'я Лицарів знайшло свою дорогу
І зорить, і горить на вічну перемогу
Одвічних Правд Життя — Змагання і Свободи,
Як знак безсмертної Героям нагороди.

Вічність вічне засвітила
Навік в небесах;
На негаснучі світила
Положила знак:
Триста зірок і півсотні
Й дев'ять світложаром
З оксамитної безодні
Світять над Базаром.
І зоріє-полуміє
Їх промінний спів
Про великі події
Листопадних днів...

Слухай зір аж стулить очі
Переможний сон: --
Он пливе на руб півночі
Пишний Оріон...

*.... Покинь. Байдо, байдувати,
Сватай мою дочку та йди царювати.*

*Твоя дочка, царю, поганая,
Гей, а твоя віра, царю, проклятая.*

*Взяли Байду тай зв'язали,
Та за добра гаком, гаком зачіпали...*

Народня пісня

Молодців козацьких москалі спіймали
Та в холодній церкві в Міньках замикали.
Там їх мордували й голодом морили,
Щоб то їх позбавить лицарської сили.
Сиділи й співали козаки з розпуки:
“Нащо, Боже Правий, нам післав ці муки”...

І прийшов до церкви комісар московський
З ним кати червоні ще й Юда-Котовський

Й стали козаченьків вони намовляти:
“Годі за Україну вам вже воювати,

Йдіть бо в наше військо службу відбувати
Та будете з нами разом панувати”.

Замовк, засмутився увесь гурт стрілецький...
Гей, та вийшов лицар Щербак молодецький.

Став він попереду глянув катом в очі
І озвався гучно, як грім опівночі:

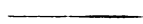
“Гей-бо вояки ми, козаки українські,
Не підем у ваші, у полки катівські,

Не підем, хоч знаєм, що за те нам буде,
Та не схилим чола, а наставим груди...

Всі бо ми поклялись битись за Україну,
Всі ми присягались битись до загиби.

Знаємо, що смерть вам наша не проститься
І за наші муки ще народ помститься.

Викличе на помсту кожна крапля крові...
Бийте ж, каторжани, ми на смерть готові”...

Вбили козаченьків — усіх розстріляли,
В Базарській Могилі, як гній, закопали...

Вбили й поховали....

та не тішся, враже,

Бо та їхня слава не вмре, не поляже.

Бо та їхня слава не вмре, не поляже —

Про їх смерть героїську всім світам розкаже.

Викличе на помсту новий здвиг стрілецький,

Бо до помсти кличе Щербак молодецький.

МІСТИЧНА ПОЕМА

Миръ отмщеніе, и Азь воздамъ

Ой, упав вже сірий смуток та на ниви голі...
Ой, не вийде вже весною вільний орач в поле;
Не розкрає білим лезом лану чорні груди,
Не покропить живим зерном черноземні груди

І не зросить землю рідну животворним потом;
Не розсіє, не розвіє в ній свої турботи;
Не зростить в риллі родючій яснії надії;
Не згадає в пісні вільній літа молодії...
Ой, упав вже сірий смуток на поля самітні
І затьмарились журбою далечі блакитні.
Не понесуть вже на ниву серпи літом жниці,
Не покриють лан веселий золотом пшениці...
Осінь журно привітає країну багату,
А зимою з жахом зиркне голод в кожную хату...

Ой, упав вже сірий смуток на лани розлогі.
Ані стогону-молитви, ані скарг до Бога...
Німотою оповилася здолана Україна,
І примарою над нею ізнялась Руїна.
Ані гніву, Правди-Гніву, Гніву й Помсти грому
Не почути, не пізнати на степу німому...
Ой, упав вже чорний смуток на порожні луки.
Плаче вітер над полями та крекочуть круки...

І серед мовчазної безсилої розпуки
Ударив нагло грім... Зірвалися борці
І в серці з вірою, із шаблею в руці
Пірвалися в останній бій. На муки,
У пекло, у вогонь розбить кайдани брата
Злетіли зграєю свобіднії орли...
Була ж несила їм насильство подолати
І... поламавши крила, полягли...

Без скарги здвигнули страждального Хреста
(Тягар історії Скорботної України)
І на тортури йшли, в останнії ж хвилини
Вищали слово Волі їх уста.

І у розлючених наїздників-рабів
Не милости ганебної просили,
А мужністю і на краю могили
Їх гордий Дух нездоланий горів...

Пішли і згнули. Не згасли їх серця
Перед стражданнями новітньої Голготи —
Їх Воля Вищая, яку не побороти,
Вела, як вибранців, до славного кінця.

Їх Доля повела на мученицький шлях,
Життя від них Вітчизна зажадала,
І віддали покійно, як сини, і впали,
Проллявши кров на батьківських полях,

Як жертва викупна колишніх давніх літ,
Як цінний дар за світлі сподівання...
Бо знали й вірили, що їх святі страждання —
Нашадкам боротьби за Волю Заповіт.

І знов мовчазно муки у терпінню
Україна п'є... і нагаєм брудним
Мордує кат покійливу рабину...
А на руїнах — вгарища і дим,
І на місцях святих, де рідна кров проллята,
Як на оганьблених уламках олтаря,
Стоїть ненависна тяжка нога проклята
Гнобителя Червоного Царя...

І там, і там, де бій останній покінчили,
Де впали в боротьбі подвижники святі,
Великая Труна вояцька без могили
Сумує на ланах скорботних в самоті.
Сумує і мовчить...

Зловіще ж те мовчання,
Як перед бурею поновного змагання...
Бо при Труні отій, як Світлий Вісник Божий
Став Ангол Помсти на сторожі.
І вічну тінь борців, їх чесний меч й шолом
Він осінив своїм нездоланим крилом.

II.

Минає рік за роком. Час біжить
У прірву забуття холодного, німого
Та Ангол Віщий пильно сторожить
У гробу лицарів великого, святого.

Серед порожніх піль і згарищ і руїн,
Як монумент, стоїть він величавий.
І на щиті його — подій великих тінь,
І на мечі його — незгасний промінь слави...

Зорею сяйво від чола
І ризи промінують,
І за плечима два крила
Вогнянно полуміють.

І краще грізно в млі німій
Меч блискавку блакитну,
І обвиває буревій
Поставу непохитну.
І очі месника — вогонь,
І зброя вся вогняна,
Тверда й тяжка його долонь,
А клич — сурма мідяна.

Ось між німих степів й руїн
Ударив грім: — говорить Він...

“Я — Ангол Помсти. Між світів
Бог Правди тут мене поставив,
Щоб мій палкий, жагучий гнів
Ім'я борців прославив.

В кривавих муках Я зродивсь
І освятивсь героїством чину,
Я жертвами бойців скріпивсь
В змаганнях за вітчину.

Так! Замість мирного жезла
Я положив вогнисту зброю
На рубі меж Добра і Зла,
Як символ їх двообою.

І Зло — неволя і ганьба,
Вороже володіння,
Добро ж — жертвна боротьба
І помста за терпіння.

Одвічний Я, як вічний Дух
Змагання, Правди і Свободи...
І голос мій хай ворог й друг,
Хай чують всі народи.

Як біль терпкий мій не ущух,
Так не ущухне й гнів-палання...
І голос мій хай ворог, друг —
Хай чують віщування.

Бо кість моя і моя кров
Із тіл замучених героїв, --
І ще ніхто не поборов
Тих ран, що Я не згоїв.

Мое-бо серце із вогнів
Сердець борців та з їх розпуки, --
Ніхто не згасить тих жалів,
Що виникли із муки....

Наллята полум'ям живим
Моя страшна важка правиця.
Мій чин — небесний карний грім,
А слово — блискавиця.

Мій лет всякчас без перепон,
Мій гнів без меж і без границі,
Наказ мій — громовий закон,
А слово — блискавиці...

* *
*

Гучний кимвал, дзвенлива мідь
Нехай гримить, нехай звучить
На повсякчасну славу:
Бо владно Я на біг століть
Знак боротьби поставив.

Серця поляглих Я спалив
І серед рідних тужних нив
Іх освятив могилу
І став на ній, як з неба Гнів,
Закований у силу.

Живий вогонь в моїй руці,
Його не погасити: —
Бо в тім вогні душа борців:
Живуть їх заповіти...

Насильству не скінчить борню
І не затьмарить слави —
Нап'ються мого вогню
Нові вояцькі лави,

І знов буде ще гук громів
І брязкіт зброї в полі.
В гробах героїв не знімів
Могутній заклик Волі...

Могили дихають в огні,
(Таять пекучу ляву)
І спалахнуть у слухні дні
На жару і роправу.

З могил героїв встане тінь
На герць з тираном новий,
І голос прозвучить велінь
Несохнучої Крови....

Я — Ангол Помсти: Крови крик.
Я — Тінь Поляглих, Гнів живих...

Я — кличу воїнів... Моя незломна сила...
Спішіть на заклик мій під непоборні крила...

Ще не кінець... О, ні! О, ні!
Хоч стихли громи й блискавиці,
Хоч згасли бойові вогні,
Замовкли сурми мідяні
Й під порохом шабляки і рушниці —
Живуть бійці...

Подоланих кривавлять рани
І тіло й кість гризуть кайдани,
Отруйний точить серце шал...
Так ждїть же й вірьте: ось з розмаху
Новий ударить грізно вал
Великих бур і жаху

Погляньте: Рідний Край — руїна, попіл, дим,
Розсяглася непімщена Могила,
Свободи запустілий Цвинтар... і над всім
Розтяг Дракон Червоний чорні крила.

Дивіться: Рідний Брат у рабському ярмі
Під бато́гом Північної Потвори
Знов росить ниви потом і слізьми
І наймитом панам дідівську землю оре...

Приладжуйте ж гармати і рушниці,
Гостріть шаблі, відточуйте багнет,
Бо вдарить туча, спалахнуть зірниці,
Настане час і прийде Свято Криці —
Із чим тоді підете на бенкет?..

Прийде Великий Месник і покличе —
Куди сховаєте від сорому обличчя?..

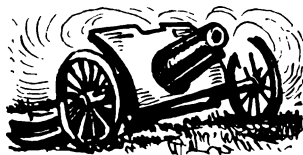

Я — Ангол Помсти, бурі здвиг,
Я — Тїнь Поляглих, Гнів Живих.
Я кличу: в кого кров у серці не здубіла,
Спішіть на заклик мій під чудотворні крила.
Хай помста викупить наругу і терпіння,
І хай довершиться Небес Святих веління.

Так умочіть же сталь холодну
В живу гарячу кров: —
За голову козацьку благородну —
Ворожих сто голов...

Пекучу вашу Правди спрагу
Хай згасить зброї чин —
За вікову нелюдяну зневагу
Заплатить хай Москвин...

Де ступить Месник неумольний,
Хай не зросте трава —
За Київ ваш Державностольний
Спокутує Москва..."

ЕПІТАФІЯ

На могилу 359 Лицарів Базарських.

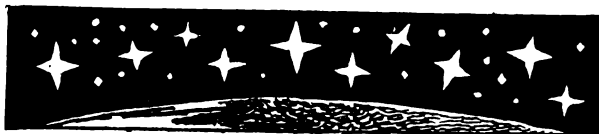
Вкраїна нам звеліла, і пішли,
І впали тут ми, вірні заповіту
Батьків своїх. О, хто б ви не були,
Підіть скажіть про нашу долю світу.

Хай знає брат, хай знає чужинець,
Хай знає друг, і ворог хай почує,
Що марний наш і страдницький жінець
Змагань святих за волю не вгамує,

Бо ми живем. Осяйні і міцні
В серцях і в пам'яті великого народу,
Ми встанемо в прийдешні слушні дні
І знов гукнем: — “За Правду і Свободу”.

І вдарить меч, знов шабля задзвенить,
Повстане край під ворогом похилий...
Ідіть же світ широкий сповістить,
Що чуєте із нашої могили.

Хай знає брат, що тягне ще ярмо,
Хай знає друг, і ворог хай почує,
Що тільки тілом тут ми лежимо,
А вічний Дух наш Волю сірїзь чатує.

ОСТАННІЙ АКОРД

Великої доби Багатирі,
Герої України,
Чий Дух заповлумів в порі
Державности Вітчини.

Нехай якийсь сильніший бард
Вам проспівас славу,
Увічнить ваш вояцький гарт
І вчинки величаві...

Я ж тихим співом честь відав
Усім, хто у бою упав,
Кого зустріла без жалю
Жорстока смерть понура.
І мовчки голову хилю...
Мовчи і ти, бандуро!..

Мотто:

МИ ПОЛЯЖЕМ, ЩОБ СЛАВУ
І ВОЛЮ, І ЧЕСТЬ
РІДНИЙ КРАЮ, ЗДОБУТИ ТОБИ!

І. Франко

ВСЕ ЦЕ НІЧОГО.

ЩЕ ПРИЙДЕ КОЛИСЬ --
ЗДІЙСНЯТЬСЯ ЩЕ ІДЕАЛИ...
ЛИЦАРІВ, ЛИЦАРІВ ШКОДА
ДО СЛІЗ,
ТИХ, ЩО У ПОЛІ УПАЛИ...

О. Олесь

ЛИЦАРСЬКА ЛІРИКА

«...Ляжемъ костьми: мертвые бо сраму не имутъ...»

Андрій Гарасевич

КРУТИ

Земля дріжала. Схід в огнях жеврів.
Сурміли сурми. Гримали гармати...
А в їх очах вогнистих і завзятих
Горів святий благословенний гнів.

Ішли, де білість сніжних полів,
Де смерть взялася з вітром танцювати;
Свистіли кулі... Рвалися гранати...
— і постаті майнули в вир вогнів.

І прогоріло... Порохом зайшло...
Могилок триста заросло травою.
А ти, як все, усміхнене село
Сниш сині сни в солодкому спокою.

М. Верес

КРУТИ

Зима. Студінь. Снігів торсен.
На них - - червона піль.
Спинив похід орди матросів
Палких сердець курінь.

Чорні шлях. І сунуть лави,
І хтось уже вмира,
І, наче грім, лунає "Слава",
І кат кричить "Ура"...

Огонь... Дими... Як злива, стріли,
І ряд цілий упав;
Вони ж несли свій прапор сміло, —
Сини безстрашних лав.

А ворог сік... Вістки скорботні
Пливли, казали всім:
На смертний бій ішло три сотні,
З трьохсот — вціліло сім...

Та сніг розтав. Понад байраком
Блакить і сонце знов.
Лише в житах ростуть не маки —
Цвіте юнацька кров.

А вітер їх довкруг рік-річно
Збирає в пишний жмут,
Плете з квіток легенду вічну
Про чин героїв Крут.

Степан Кость-Костенко

БЕЗСМЕРТНОМУ ЗАГОНОВІ

*«Ми чесно йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою...»*

Шляхом призначень і терпіння ішли апостоли повстань
Напівозброєні, голодні, із серцем, що горить як грань.
У серці тім вогонь завзяття, любов до нації без меж,
Любов, що кличе їх до бою за волю рідних безбереж.

Чи чуєш, націє, ідемо за славу соняшних століть,
Щоб на твоїм пречистім лоні в офірнім полум'ї
згоріть.

Народе наш, народе, чуєш: на ката, як один, устань!
Несем тобі на стягах предків твоєї правди вічну рань.

Німує степ... Мовчить Софія... Знесиливсь, спить
старий Дніпро.

Трикляту ніч, рабів безпутніх не збудить
найсвятіша кров,

І лопотять самітньо стяги: на схід, на зустріч
вражих бур
Простує до шляху офіри спартанців непоборной мур.

Крокує Листопад степами в шаленім танку сніговій,
Жбурля під ноги одчайдушних шматками
стоптаних надій...

Та ще тісніш ряди зімкнулись, рішучий крок їх
босих ніг.
Офірна кров їх мусить впасти вогнем на рідний
переліг.

І ще цупкіш на рідну землю червоних оргій
дикий чад...

І обступа довкіль завзятих тічня розбійницьких
бригад.

Та ще міцні скостнілі руки, грізні ще сальви
їх рушниць.

Не змушиш, вороже жорстокий, безсмертних цих
упасти ниць!

Ось триста п'ятдесят і дев'ять: — їх серце —
крижана емаль.

І буде вічним свідком слави, — морозом
сціплена Звіздаль.

Живи по вік Ти, невмируща, найкраща від усіх країн!
За тебе, рідна, смерть стрічаєм усі безстрашно,
як один!

І клекіт сальв... і гімн безсмертя невгнутих лав
останній звіт...

Від нині будеш ти, Базаре, будуччина і чести міт.
Народе! вдячний будь на віки за кров безсмертних
— вічний дар,

Ти понесеш його в майбутня з великим іменем
— БАЗАР!

Оксана Лятуринська (Печеніг)

Л И С Т О П А Д (Містерія)

Думи й думи в прірву шуму листопад кидає;
Біль пожовклий з книги суму від листів зриває...
“Що то буде, що то буде? — (гнуться долу дуби),
Про нечисту нашу совість знають й темні сови”...

“Ми казали — (плаче далеч) —
Нас забуто, нас закуто,
Зір закрито шматтям:
Ми кричали — (стогне далеч) —
Ворог, це ж бо ворог лютий!
Дали, дали допомогу клятим!..

Коб то знати, коб то знати! — (віє вітрів смушок)
Чей би з кривдою з'єднались, віддали б їй душу?”...

Думи й думи в прірву шуму листопад кидає;
Біль пожовклий з книги суму від листів зриває...
“Не приймає моє лоно — (б'ється поле дзвоном) —
Людський стогін стоголосий тут без похорону”.
Розкроїлось, почорніло синє небо від напруги:
Світ не вгледів, світ не вгледів страшної наруги.
Йдуть рядами дні за днями листопадові сумнії.
“Ми, ми свідчим під присягу листопадові події!”

Сонце зродить день погожий, день по правді — Божий
Своє право візьмуть з бою скривджені ізгої!
Ми поможем свому брату — леском будуть лати:
Найясніший день потоне в крові, в крові ката”...
Думи й думи в прірву шуму листопад кидає,
Біль пожовклий з книги суму від листів зриває...

Богдан Лепкий

ДО “359”

Спіть, хлопці, спіть! Спіть, хлопці, спіть;
Про долю-волю тихо сніть,
Про долю-волю вітчизни, ---
Чи ж можуть бути кращі сни?

За рідний край, за край святий
Віддали вік ви молодий,
Віддали ви юнацькі сни,
Вишневий цвіт життя весни.

Летіли ви, як ті вітри,
Ні мамин плач, ні крик сестри
Не зупинили вас на мить.
“Цить, мамо, цить! Цить, сестро, цить!”

“Покликав нас Господній глас,
Ми йдем боротися за вас,
За чарів — чар, за мрію, — мрій,
За волю йдем на перебії!..”

І ви пішли, і без ваги,
Неначе леви, бились ви.
Що кулі вам? і що штики?
Ви — юнаки, ви — козаки!

І ви пішли... Щаслива путь!
І ви пішли, щоб не вернуть...
Червоний штик, кривавий шлях ---
Стоять могили на полях.

Та прийде день, великий день,
День радості і день пісень,
І загуде свободи дзвін, —
До вас підемо на поклін.

І там, де ви лягли кістьми,
Приляжем вільними грудьми,
Й на ваших тихих могилках
Замає наш побідний стяг...

Спіть, хлопці, спіть! Спіть, хлопці, спіть!
Про долю-волю тихо сніть,
Про долю-волю вітчизни, —
Чи ж можуть бути кращі сні?..

Євген Маланюк

ЛИСТОПАДИ

Ось іще одна осінь, як сум навісна,
І голодні вітри гудуть.
А палала ж весна, а гриміла ж весна —
Як останній суд --
Страшна!

П'яним плугом орала широкий простір,
Але в борозни падала кров,
І лягли, широко, розплющивши зір,
І крутився дніпровий
Вир.

Причащалася тіла і крові в той час
Грішна чорним гріхом земля,
І залізну молитву з хрестом меча
Сотворяв над полями
Час.

Палко і твердо казання казав кулемет,
Били дзвони з гарматних дзвіниць,
І, здавалось, що крицею вічних мет
Вже збагне нашу міць
Багнет.

Одгриміло. За чергами весен і зим —
Вже Тринадцятий Листопад.
Та крізь млу може блиснуть вогонь і дим,
Може впасти і град,
І грім!

Може сірий туман пропалити весна,
Розігнать хмаровиння облуд.
І спалахне весна, загримить весна,
Як останній суд —
Страшна!

Олександр Олесь

* *
*

Я бачу вас, святі могили —
Не бачу написів, імен, хрестів,
Лише квітки в степах вас вкрили
Під тихий-тихий плач дощів.

Хто в них? Чиї тіла гарячі?
Хто назве лицарів-борців?
Хто втрати нації оплаче,
Коли поховано співців?

Благословенні будьте нині
І прісно, і во вік віків!
Світить, як зорі, Україні.
На помсту кличе юнаків...

М. Оверкович

ЗАБУТЕ БОЇЩЕ (Незнаним поляглим)

Имена же ихъ Ты, Господи, вѣси.

То не хмара — чорні круки
На широкі лани-луки
    З кректом налетіли;
Не трава лягла на полю —
Свої голови за волю
    Козаки зложили.
І скорботні, й сумовиті
Лежать лицарі побиті
    Розкидані всюди,
Обгорнув їх морок ночі,
Вічний сон скував їм очі:
    Хікто не розбудить.
На печальнім полі битви
Без попа і без молитви,
    Без свічок й кадила
Буйні вітри відспівають
І піском позасипають
    Козацьке тіло.
І не теплими сльозами,
А холодними дощами
    Буде воно вмито;
Не закриють рідні руки
Мертві очі — хижі круки
    Виймуть їх сердито...
Дід нащадкам не розкаже
І нагробник не покаже
    Рідному народу,
Де лягли борці незнані
У кривавому змаганні
    За його свободу.

Не уславить бард натхнений
Співом вчинок небуденний --
    Подвиг їх великий,
І забудуть діти й внуки
Їхні жертви, труд і муки
    На віки-і-віки...
Хіба може в час журливий
Побратим, якийсь, горливий
    З лицарського грона
Спом'яне борців невгннутих
І незнаним, і забутим
    Їм складе поклону...

Інна Роговська

359

Фіялкові хмари пухли над Базаром,
Гнулася на вітрі висохла сосна.
Ой, навіщо яму риють біля яру?
Чом така широка? Чом така смутна?
Смерть і кулемети притаїв чагарник,
Від шинелів пахне потом і дощем.
Хлопці очайдушні, українці гарні,
Це для вас розрито рідний чорнозем!
Це по вас соснина панахиду править,
Віткою махає, як кадилом піп.
“Вічну” вам співають чорноризні гави,
Вітер паламарить, дощ кропить ваш гріб...

Олекса Стефанович

КРУТЯНЦЯМ

Ваша загуба за весну ясну,
Ваші зарубані весни —
Громом в німоті байдужжя і сну
Криком кривавим — воскресли!

Сходять нам ваші негаслі сонця,
Дзвонять серця ваші вічні;
Ваші квітневі, травневі серця, —
Квіти, посічені в січні.

У клеkotинні святі корогви,
Клекоту повні прапори...
Ми під кипінням їх радо, як ви,
В буряні рушим простори.

Радо на сурмний задуднимо зов
Ми по шляху грозовому,
Тому крутому, що з Крутів пішов,
Непереможному тому.

І коли кинем на ворога час
Незагладимої скрути,
Взнає він добре, про віщо для нас
Крикнули кров'ю Крути!

Леся Храплива

КРУТЯНЦЯМ

Немає сліз, нема пісень,
Щоб нам ославить вас, герої,
Що у важкий кривавий день
В зневірі не зложили зброї.

Ви сміло виступили в бій,
Хоч ворог йшов страшний, суворий;
В душі не було молодій
Ані вагання, ні покори!

І не злякало вас те зло,
Ні смерть в снігу страшна, холодна;
Підняли вгору ви чоло:
На вас чекала ж вся Соборна!

Ви стали прикладом усім,
Про вас нікому не забути!
В понурій темряві віків
Світити будуть завжди Крути.

Під світлом тим розтане тьма...
Ви палко Рідний Край любили.
Любові ж вашій меж нема:
Вона живе і з-за могили.

Володимир Янів

КРУТИ

Орди шість тисяч іде у люті,
Пожежу запалив солдат.
Невже ж не бути нам?! чи бути!
Покаже бій, порішать Крути,
Не володітиме в нас кат.

Вже знемагали, сил не ставало, ---
Та дальше морем ллялась кров;
Їх багато, — нас так мало:
(Розпукою в душі кричало) —
— І дальше бій нерівний йшов.
П'янила ниви кров їх чиста!
Звершилося: вже бій стихав.
І впали всі: героїв триста!
Останніх смілих — гнів садиста
В полоні всіх закатував.
І впали всі і не спинили
Нового наїзду варвар; ---
Та всі лягли, а не спочили,
Добули славу й нам лишили
Безсмертний взір: геройства чар!

Чужинче! Йди і Україні
Скажи, що звершений наказ!
Хай не сумує: на руїні
Здобудемо нові твердині
І в бій підемо другий раз!
Скажи, що шлях покажуть Крути,
Що замість терня — ореол,
Що Україні вічно бути,
Про Україну всім почути,
Бо світу це новий престол!"

П Р И М І Т К И

СЕНОТАФ — грецька назва пам'ятника-монумента поляглим воїнам, яка стала міжнародним означенням усіх пам'ятників, присвячених поляглим невідомим воїнам.

В античну давнину таким зразковим сенотафом був величний пам'ятник-надгробник, поставлений в гірському просямику Термопілах на місці героїського бою і смерті 300 спартанців у боротьбі з персами. На тому сенотафі заховався в історії людства знаменний надгробний напис (епітафія): "Мандрівниче, перекажи Спарті, що ми впали тут, вірні законам батьківщини".

З історичної минувшини України відомі подібні надгробки невідомим окремим особам і групам вояків у вигляді високих могил у різних місцях. Найбільш знаними є княжа "Чорна Могила" в Чернігівщині та степова "Савур-Могила" за козацької доби. В найновіші часи по героїчній боротьбі новітнього козацтва за Державність України інтерноване в Польщі воєцтво Армії Української Народньої Республіки висипало в 1921 р. біля м. Олександрова імпазантну могилу з написом: "Борцям за Волю України" на широко-раменному запорозькому кам'яному хресті, що увінчав верх могили. Це вже був справжній сенотаф в українській національній модерній формі.

НА БРАМІ УКРАЇНИ. В новітній історії України маємо виразну паралелю до згадуваного вже героїчного бою спартанців у Термопілах в так само трагічних Крутах, де на Брамі України в Чернігівщині полягло в нерівному бою 300 юнаків (з куреня Військової Юнацької Школи і Студентської Сотні) в боротьбі проти большевицької навали в 1918 р. Поема вперше надрукована у військовому журналі "Гартуймося" ч. X. в 1933 р. Прага-Чеська, під назвою "Крути". Епіграф до поеми: "Більш од цієї любови ніхто не має, як хто душу свою покладе за друзів своїх". (Іван, 15:13).

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ. Баляда заснована на грецькій мітології, що в поетичних образах звірят та визначних осіб представляє певні угруповання зірок північної півкулі зоряного неба. Для баляди використано ті сузір'я, що чи то характером, чи функціональною суттю являються ніби символічними носіями вищих ідей Правди і Свободи. Надруковано

в збірнику "Базар" в Х. річницю смерти 359 Лицарів. Каліш, 1931.

ДУМА ПРО ЩЕРБАКА. Зміст скомпоновано на основі дійсної історичної відповіді базарського героя, козака Армії УНР Степана Щербака, що в обличчю тортур та смерти дав рішучу сміливу і горду відсіч ворогам.

Вперше надруковано в 1922 р. в таборовому часописі інтернованих вояків Армії УНР у Щипіорно, Польща. Потім кількаразово передруковано в різних часописах в Чехії, Німеччині, Канаді.

ЕПІТАФІЯ. Вперше надрукована в Празі Чеській 1926 році. Повторно друковано кількакратно в українській пресі в Польщі, Чехії, Німеччині, Америці, Канаді. Востаннє друкували: "Молоде Життя", "Свобода" (спотворено), "Вільне Слово", збірник "Листопадовий Рейд" і "Бюлетень Союзу Б. Укр. Вояків" — Канада.

АНГОЛ ПОМСТИ. Скомпоновано на основі місцевої легенди, що створилася під впливом сильного враження і зворушливого настрою населення Волині після розстрілу 359 вояків Армії УНР в Базарі по ліквідації Листопадового Рейду 1921 р. Оповідалося, що по смерті Лицарів Базарських на їхній зневаженій большевиками могилі наступної ночі з'явилася вогняна постать страшного Ангола, який кресав з неба блискавку і громовим голосом віщував ворогам України жакливу відплату за смерть мучеників. Друковано в вояцькому журналі "Гуртуймося" 1930 р. у Празі.

Епіграф: "Мені належить помста, й Я відплачу".

(Мойсей, V, 32:35).

Епіграф до I-ої частини (ЕПОС): "Солодка і почесна смерть за батьківщину".

(Латинський вислів).

Дрібні поезії в II-ій частині (ЛІРИКА) друковано в різні часи у збірниках і журналах: "Літерат. Наук. Вісник" — Львів, "Базар" — Каліш, "Вільне Козацтво" — Прага Чеська, в часописах: "Укр. Трибуна" — Німеччина, "Свобода" — США, "Вільне Слово" — Канада.

Епіграф до вірша Оверковича: "Імена їх Ти, Господи знаєш". (З молитви за поляглих).

Епіграф до II-ої частини: "...зложимо свої кості, бо мертвим не соромно". (Кн. Святослав. З літопису).

П Р И М І Т К И

СЕНОТАФ — грецька назва пам'ятника-монумента полеглим воїнам, яка стала міжнародним означенням усіх пам'ятників, присвячених полеглим невідомим воїнам.

В античну давнину таким зразковим сенотафом був величний пам'ятник-надгробник, поставлений в гірському просмику Термопілах на місці героїського бою і смерті 300 спартанців у боротьбі з персами. На тому сенотафі заховався в історії людства знаменний надгробний напис (епітафія): "Мандрівниче, перекажи Спарті, що ми впали тут, вірні законам батьківщини".

З історичної минувшини України відомі подібні надгробки невідомим окремим особам і групам вояків у вигляді високих могил у різних місцях. Найбільш знаними є княжа "Чорна Могила" в Чернігівщині та степова "Савур-Могила" за козацької доби. В найновіші часи по героїчній боротьбі новітнього козацтва за Державність України інтерноване в Польщі вояцтво Армії Української Народньої Республіки висипало в 1921 р. біля м. Олександрова імпозантну могилу з написом: "Борцям за Волю України" на широко-раменному запорозькому кам'яному хресті, що увінчав верх могили. Це вже був справжній сенотаф в українській національній модерній формі.

НА БРАМІ УКРАЇНИ. В новітній історії України маємо виразну паралелю до згадуваного вже героїчного бою спартанців у Термопілах в так само трагічних Крутах, де на Брамі України в Чернігівщині полягло в нерівному бою 300 юнаків (з куреня Військової Юнацької Школи і Студентської Сотні) в боротьбі проти большевицької навали в 1918 р. Поема вперше надрукована у військовому журналі "Гартуймося" ч. X. в 1933 р. Прага-Чеська, під назвою "Крути". Епіграф до поеми: "Більш од цієї любови ніхто не має, як хто душу свою покладе за друзів своїх". (Іван, 15:13).

СУЗІР'Я ЛИЦАРІВ. Баляда заснована на грецькій мітології, що в поетичних образах звірят та визначних осіб представляє певні угруповання зірок північної півкулі зоряного неба. Для баляди використано ті сузір'я, що чи то характером, чи функціональною суттю являються ніби символічними носіями вищих ідей Правди і Свободи. Надруковано

в збірнику "Базар" в Х. річницю смерти 359 Лицарів. Каліш, 1931.

ДУМА ПРО ЩЕРБАКА. Зміст скомпоновано на основі дійсної історичної відповіді базарського героя, козака Армії УНР Степана Щербака, що в обличчю тортур та смерти дав рішучу сміливу і горду відсіч ворогам.

Вперше надруковано в 1922 р. в таборовому часописі інтернованих вояків Армії УНР у Щипіорно, Польща. Потім кількаразово передруковано в різних часописах в Чехії, Німеччині, Канаді.

ЕПІТАФІЯ. Вперше надрукована в Празі Чеській 1926 році. Повторно друковано кількакратно в українській пресі в Польщі, Чехії, Німеччині, Америці, Канаді. Востаннє друкували: "Молоде Життя", "Свобода" (спотворено), "Вільне Слово", збірник "Листопадовий Рейд" і "Бюлетень Союзу Б. Укр. Вояків" — Канада.

АНГОЛ ПОМСТИ. Скомпоновано на основі місцевої легенди, що створилася під впливом сильного враження і зворушливого настрою населення Волині після розстрілу 359 вояків Армії УНР в Базарі по ліквідації Листопадового Рейду 1921 р. Оповідалося, що по смерті Лицарів Базарських на їхній зневаженій большевиками могилі наступної ночі з'явилася вогняна постать страшного Ангола, який кресав з неба блискавку і громовим голосом віщував ворогам України жакливу відплату за смерть мучеників. Друковано в вояцькому журналі "Гуртуймося" 1930 р. у Празі.

Епіграф: "Мені належить помста, й Я відплачу".

(Мойсей, V, 32:35).

Епіграф до I-ої частини (ЕПОС): "Солодка і почесна смерть за батьківщину".

(Латинський вислів).

Дрібні поезії в II-ій частині (ЛІРИКА) друковано в різні часи у збірниках і журналах: "Літерат. Наук. Вісник" — Львів, "Базар" — Каліш, "Вільне Козацтво" — Прага Чеська, в часописах: "Укр. Трибуна" — Німеччина, "Свобода" — США, "Вільне Слово" — Канада.

Епіграф до вірша Оверковича: "Імена їх Ти, Господи знаєш". (З молитви за поляглих).

Епіграф до II-ої частини: "...зложимо свої кості, бо мертвим не соромно". (Кн. Святослав. З літопису).

ЗМІСТ

1. Від редакції	4
2. М. Оверкович — БАГАТИРСЬКИЙ ЕПОС:	
Заспів	8
З нового літопису	9
На Брамі України	10
Сюзір'я Лицарів	25
Дума про Щербака	42
Ангол Помсти	45
Епітафія на могилу 359	54
Останній акорд	55
3. Мотто	56
4. ЛИЦАРСЬКА ЛІРИКА:	
А. Гарасевич — Крути	58
М. Верес — Крути	58
С. Костенко — Безсмертному Загонові	59
О. Лятуринська — Листопад	61
Б. Лепкий — До "359"	62
Є. Маланюк — Листопади	63
О. Олесь — Я бачу вас	64
М. Оверкович — Забуте боїще	65
І. Роговська — 359	66
О. Стефанович — Крутянцям	67
Л. Храплива — Крутянцям	68
В. Янів — Крути	69
Примітки	70

